

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1884

44ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ-ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ
Αθήνα, 10-12 Απριλίου 2025

ΕΙΔΙΚΟ ΘΕΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ
Αντιμετωπίζοντας τον θάνατο κατά τα βυζαντινά
και τα μεταβυζαντινά χρόνια
Παρασκευή 11 και Σάββατο 12 Απριλίου 2025

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ
ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2025

Ευχαριστούμε θερμά την εταιρεία *Raycap*
για την οικονομική ενίσχυση της οργάνωσης του Συμποσίου.

Raycap

© ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Έδρα: Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο,

Βασ. Σοφίας 22, Αθήνα 106 75

www.chae.gr, e-mail: chae.secretary@gmail.com

ISSN 2241-8695

E-ISSN 2529-0983

Τα τεύχη των περιλήψεων των προηγούμενων ετήσιων Συμποσίων της Βυζαντινής
και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
[*Συμπόσιο ΧΑΕ (Αθήνα, 1981-)*] είναι αναρτημένα στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/chae>

Επιμέλεια κειμένων από την Οργανωτική Επιτροπή

ΙΩΑΝΝΑ ΜΠΙΘΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

ΜΑΡΙΑ ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Χ. ΑΝΤΩΝΑΡΑΣ

ΚΛΗΜΗΣ ΑΣΛΑΝΙΔΗΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΤΣΙΩΤΗ

Καλλιτεχνική επιμέλεια

ΣΩΤΗΡΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

Εκτύπωση

[β] βιβλιοτεχνία

Γραμματειακή υποστήριξη

ΣΟΦΙΑ ΓΙΑΝΝΙΩΤΗ

Εξώφυλλο

Ταφική τοιχογραφία με σκηνή οικογενειακής νεκρικής λατρείας. Θεσσαλονίκη, Δυτικό νεκροταφείο, 320-340 μ.Χ. © Υπουργείο Πολιτισμού, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, ΒΤ 178

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Πέμπτη, 10 Απριλίου 2025

9:30 Υποδοχή των Συνεδρών

Α' Πρωινή Συνεδρία (9:50-12:30)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ / ΓΛΥΠΤΙΚΗ / ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ / ΥΑΛΟΥΡΓΙΑ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Νικόλαος Γκιολές, Γιώργος Πάλλης

- 9:50** Έναρξη του Συμποσίου
- 10:00** **Σταύρος Μαμαλούκος**, Η ναοδομία στην Ήπειρο από τον 7ο ως τον 10ο αιώνα. Συμπληρωματικά στοιχεία.
- 10:20** **Σωτήρης Βογιατζής**, Spolia-συλήματα στην βυζαντινή αρχιτεκτονική.
- 10:40** **Κωνσταντίνος Θ. Ράπτης**, Αρχιτεκτονικά γλυπτά της ύστερης αρχαιότητας σε βυζαντινά και οθωμανικά μνημεία της Θεσσαλονίκης.
- 11:00** **Διονύσιος Αγγελής**, Φραγκικά αρχιτεκτονικά γλυπτά με προσωπεία και ζώα στον διάκοσμο του ναού της Βλαχέρνας στην Ηλεία.
- 11:20** **Παρή Καλαμαρά και Γιάννης Βαξεβάνης**, Η αρχαιολογική έρευνα σε νησίδες του κόλπου της Αντίκυρας και τα πρώτα πορίσματα αυτής.
- 11:40** **Αναστάσιος Χ. Αντωνάρας**, *Πενία τέχνας κατεργάζεται*. Ανακυκλώνοντας αδιαφανές γυαλί ψηφιδωτού στην Πιερία του 7ου αιώνα μ.Χ.
- 12:00** **Συζήτηση**

Διάλειμμα για καφέ

Β' Πρωινή Συνεδρία (12:40-14:00)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΑΡΧΕΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΑ / ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Σοφία Καλοπίση-Βέρτη, Ιωάννα Μπίθα

- 12:40** **Άννα Λαμπροπούλου**, Νεώτερα στοιχεία για την ίδρυση του παλαιού καθολικού της Μονής Ταξιαρχών Αιγιαλείας.
- 13:00** **Γεώργιος Βελένης**, Addenda et corrigenda στην κτητορική επιγραφή του ναού της Μεταμόρφωσης στο Πυργί της Εύβοιας.

13:20 Έλενα Κόστιτς, Οι ζωγράφοι του δεύτερου στρώματος του ναού των Αγίων Αναργύρων στην Καστοριά. Επιγραφικές μαρτυρίες.

13:40 Συζήτηση

14:00 Διάλειμμα για καφέ και ελαφρύ γεύμα

Α' Απογευματινή Συνεδρία (15:00-17:00)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ / ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Ιωάννα Μπίθα, Ιωάννα Ράπτη

15:00 Σπύρος Αυγερινόπουλος, Επανερμηνεύοντας ένα αρχαίο ταφικό ανάγλυφο: Το ενεπίγραφο υπέρθυρο στον ναό της Αγίας Άννας στην Τραπεζούντα (884/85).

15:20 Γεωργία Φουκανέλη, «Τα εις την βορεινήν πόρταν της Αγίας Βάτου»: Σκέψεις με αφορμή την εικονογραφία μιας λανθάνουσας σιναϊτικής θύρας.

15:40 Διονύσιος Μουρελάτος, Τοπικοί άγιοι και εικονογραφία στη μέση βυζαντινή περίοδο.

16:00 Πολύμνια Συνοδινού, Παρατηρήσεις στο εικονογραφικό πρόγραμμα του ναού των Αγίων Αποστόλων στο Καβούσι Ιεράπετρας.

16:40 Συζήτηση

Διάλειμμα για καφέ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΠΙΤΟΙΧΙΑΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗΣ

ΚΟΣΜΙΚΗ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

ΣΥΝΤΟΝΙΖΕΙ: Σταύρος Μαμαλούκος

17:10 Ανδρομάχη Νάστου και Σουζάνε Μεταξά, Το οθωμανικό λουτρό (χαμάμ) στην Καρύταινα.

Β' Απογευματινή Συνεδρία (17:20-19:00)

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ / ΝΑΟΔΟΜΙΑ / ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Ιωάννα Στουφή-Πουλημένου, Σταύρος Μαμαλούκος

17:20 Ahilino Palushi, Επιστροφή σε ένα μνημείο χαμένο στον χρόνο: Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου στη Llënga της περιοχής Mokra στη νοτιοανατολική Αλβανία.

- 17:40 **Ξανθή Σαββοπούλου-Κατσίκη**, Ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Νικολάου στην Κοζάνη.
- 18:00 **Κωνσταντίνος Κατσίκης**, Παραστάσεις επισκόπων σε εικόνες του 18ου αιώνα στους μητροπολιτικούς ναούς Βέροιας και Κοζάνης.
- 18:20 **Ξένη Σίμου**, Η συμβολή των Οθωμανών στη μετάβαση από τον πύργο στον προμαχώνα. Πύργοι και πύργοι πυροβολικού.
- 18:40 **Συζήτηση**
- 19:00 *Αήξη της πρώτης ημέρας του Συμποσίου*

Παρασκευή, 11 Απριλίου 2025

Ειδικό θέμα της Διημερίδας του 44ου Συμποσίου της ΧΑΕ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ

8:45 Υποδοχή των Συνέδρων

Α΄ Συνεδρία της Διημερίδας (9:15-11:15)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Πλάτων Πετρίδης, Αναστάσιος Χ. Αντωνάρας

9:05 *Εισαγωγή στο ειδικό θέμα της Διημερίδας*

9:15 –
10:30

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Ευθύμιος Ρίζος, «τύμβος δειμαμένοι, σηκός ἀεθλοφόροις».

Άγιοι και μη άγιοι σε μανσωλεία και μαρτύρια των πρώτων γενεών της χριστιανικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Έλλη Τζαβέλλα, Ταφικές πρακτικές στην βυζαντινή περίοδο και τα αρχαιολογικά κατάλοιπά τους με έμφαση στην Αθήνα και την Αττική (4ος-12ος αιώνες).

Διάλειμμα για καφέ

Β΄ Συνεδρία της Διημερίδας (11:30-13:30)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Μελίνα Παϊσίδου, Ευθύμιος Ρίζος

- 11:30** ΕΙΣΗΓΗΣΗ
Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου, Μεταβολές στις συνθήκες διαβίωσης και στα διατροφικά πρότυπα στη Θεσσαλονίκη. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις.
- 12:00** **Βαρβάρα Παπαμαργαρίτη**, Ένα σκελετικό σύνολο από την υστεροβυζαντινή Έδεσσα.
- 12:20** **Dominik Stachowiak**, Ο προσανατολισμός τάφων και ταφών στην υστερορωμαϊκή Θεσσαλονίκη (3ος-6ος αιώνας). Μετα-ανάλυση παλαιών ανασκαφών.
- 12:40** **Μαρία Χειμωνοπούλου**, Ταφές παλαιοχριστιανικών, βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων από τη Βέροια.
- 13:00** **Συζήτηση**
Διάλειμμα για καφέ και ελαφρύ γεύμα

Γ' Συνεδρία της Διημερίδας (14:40-17:00)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Αθανάσιος Μαΐλης, Νικόλαος Φύσσας

- 14:40** **Oleh Vus και Αριστέα Παπασταθοπούλου**, Σπηλαιώδης ναός των «Αγίων Πολεμιστών – Μαρτύρων» στην οροσειρά της Κριμαίας: χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής και ερμηνεία της τοιχογραφίας.
- 15:00** **Ιφιγένεια Γεωργάλα**, Πεθαίνοντας στο Φαγιούμ: Ταφικά υφάσματα από το Βυζάντιο στο Ισλάμ.
- 15:20** **Μελοπομένη Πεردικοπούλου**, Νερό και μνήμη: Η συμβολική σχέση του υδάτινου στοιχείου με τους οθωμανικούς τάφους.
- 15:40** **Σάββας Πραστίτης**, «*Άωμοι εν όδῳ...*». Ύμνοι της εξοδίου ακολουθίας σε κυπριακά μουσικά χειρόγραφα.
- 16:00** **Συζήτηση**
Διάλειμμα για καφέ

Δ' Συνεδρία της Διημερίδας (16:40-18:20)

ΧΡΟΝΟΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Βίκυ Φωσκόλου, Νεκτάριος Ζάρρας

- 16:40** **Διονύσιος Πολιτόπουλος**, Η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας στην Οσία Ματρώνα Σάμου, δια χειρός Γεωργίου Περή, 1779.
- 17:00** **Χρήστος Σταυράκος και Βασιλική Κουτσοῦ**, Προσεγγίζοντας την

- κοινωνία της Ηπείρου (18ος-19ος αιώνες): Οι κτητορικές επιγραφές των Καπεσοβιτών ζωγράφων.
- 17:20** **Ευάγγελος Παπαθανασίου**, Τα δήθεν «βογομλικά» στην περίμετρο της Θεσσαλονίκης κατάλοιπα.
- 17:40** **Αινείας Οικονόμου**, Λίθινοι σταυροί του 19ου αιώνα στο παλαιό νεκροταφείο της Βεύης Φλώρινας.
- 18:00** **Συζήτηση**

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΣΥΝΤΟΝΙΖΟΥΝ: Σοφία Καλοπίση-Βέρτη, Γιώργος Πάλλης, Μαρία Καζανάκη-Λάππα

18:30 Απονομή του Βραβείου «ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ» (χορηγία Sharon E. J. Gerstel και Ανθής Ανδρονίκου)

18:45 Απονομή του Βραβείου «ΒΑΣΩ ΠΕΝΝΑ» (χορηγία Μυρτάλης Αχειμάστου-Ποταμιάνου στη μνήμη του συζύγου της Σπύρου Ποταμιάνου)

19:00 Παρουσίαση του 44ου τόμου του Δελτίου της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (2023-2024)

Σάββατο, 12 Απριλίου 2025

Ειδικό θέμα της Διημερίδας του 44ου Συμποσίου της ΧΑΕ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ (συνέχεια)

8:45 Υποδοχή των Συνέδρων

Ε' Συνεδρία της Διημερίδας (9:20-11:40)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΥΝ: Μαρία Καζανάκη-Λάππα, Αγγελική Κατσιώτη

- 9:20** **Αθανάσιος Μαΐλης**, Τόποι ζωής και θανάτου στην ευρύτερη περιοχή των Καλυβών Αποκορώνου κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο και την ύστερη Βενετοκρατία.
- 9:40** **Στυλιανός Περδίκης και Μιχάλης Ιακωβίδης**, Το κοιμητηριακό εξωκλήσι του Αγίου Σάββα της μονής της Παναγίας Αψιθιώτισσας στην Κύπρο.

- 10:00** | **Μελίνα Παϊσίδου**, Η αντίληψη για την τελευταία κατοικία στη μέση και την ύστερη βυζαντινή περίοδο: Περιπτώσεις ταφικών δεδομένων από την κεντρική και τη δυτική Μακεδονία.
- 10:20** | **Άννα Τακούμη και Κυριακή Τασσογιαννοπούλου**, Μνήμη θανάτου και προσδοκία αιώνιας ζωής στη βυζαντινή μνημειακή ζωγραφική.
- 10:40** | **Νεκτάριος Ζάρρας**, Ένας νόθος από καλή οικογένεια στον Μυστρά του 15ου αιώνα. Σπουδή στην επιτύμβια παράσταση του βορειοανατολικού παρεκκλησίου των Αγίων Θεοδώρων.
- 11:00** | **Συζήτηση**
- 11:20** | **Νίκος Τσιβίκης**, *Σταυροῦ τύπω τετοιχισμένοι*: Βυζαντινές σαρκοφάγοι των μεταβατικών χρόνων από τη Μικρά Ασία.
- 11:40** | **Γιώργος Πάλλης**, Δύο μεσοβυζαντινές πλάκες ψευδοσαρκοφάγων από τη Λέσβο.
- 12:00** | **Νάσα Παταπίου**, Η αφήγηση μιας επιτύμβιας πλάκας του 1556 από την Κύπρο.
- 12:20** | **Συζήτηση**
- 12:40** | **Λήξη και Απολογισμός των εργασιών της Διημερίδας και του 44ου Συμποσίου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας.**

Σάββατο, 12 Απριλίου 2025 13:00-15:00

**ΕΤΗΣΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ
ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ**